

Baltijas arhīvu fondi trimdā: Kanādas redzējums

Andris Kēsteris

Kanādas Bibliotēka un arhīvs

Pēdējos gados jautājums par Baltijas arhīvu fondiem ir kļuvis ļoti aktuāls. Vai šie materiāli, kurus ir apkopojusi baltiešu kopiena trimdā, tiks atzīti par nozīmīgiem un patiesi vērtīgiem? Kā tie ir sakārtoti un uzglabāti, un kā tos izmatos nepieciešamības gadījumā?

Gan Kanādā, gan arī pasaules mērogā **ir jābūt redzējumam par baltiešu kopienas mantojuma saglabāšanu**. Mēs saskaramies ar politisku motivāciju un saglabājamo resursu loģisku pārvaldību, un – tas ir vissvarīgāk – ar demokrātisku pieeju, ņemot vērā privātpersonu un organizāciju tiesības.

Ir jāapmāca un jāsatavo jauna paaudze, kuras uzdevums būs saglabāt šo bagātīgo kultūras mantojumu.

Diaspora vai trimda?

Baltiešu kopienai bija grūti pārvarēt pēckara spriedzi, kas bija saistīta ar integrāciju un asimilāciju svešās zemēs, okupētajā dzimtenē un Gulagā. Ilgajā cīņā par identitātes, valodas un kultūras saglabāšanu trimdas sajūta vienmēr bija blakus. Neskatoties uz brutālo Baltijas valstu okupāciju, etnisko tīrīšanu un cinisko rusifikāciju, kura tika īstenota ilgāk nekā pusgadsimtu, kultūras izdzīvošanas instinkts saglabājās. Par spīti nelabvēlīgajiem apstākļiem visu kopienu vienoja spēcīgs dzinulis - Baltijas tautu brīvība.

Baltijas arhīvu fondi trimdā

Lai apmierinātu baltiešu kopienas vajadzības, gadu gaitā tika izveidotas daudzas organizācijas, dažas no tām vairāk, dažas mazāk formālas. To veidošanas iemesli bija politiski, sociāli vai ekonomiski. Lietvedībā atspoguļojās gan tādas kultūras aktivitātes kā izstādes, pavasara deju svētki un skolas izrādes, gan arī ietekmīgu nacionālu un starptautisku atbalsta grupu veidošana.

Lielākoties kopienas aktivitātes pamatojās uz brīvprātību, bezpeļņas principu un labdarību. Bieži vien organizatori ieguldīja savus personīgos līdzekļus. Šī tradīcija turpinās vēl šodien.

Daži kopienas pārstāvji varēja kopienas interesēs izmantot savas profesionālās iemaņas. Piemēram, ir liels gandarījums veikt arhīvu fondu izpēti Kanādas multikulturālisma kontekstā, tādējādi radot labvēlīgu vidi Baltijas-Kanādas kopienas izpētei un analīzei. Tas ļauj izmantot arī Baltijas valstu pieredzi nācijās veidošanā, šajā gadījumā – Kanādā.

Kā piemēru var minēt Jāņa Mežaka darbu. Mežaka kunga - profesionāla arhivāra ar daudzu gadu pieredzi - devums bija ļoti nozīmīgs, kārtojot materiālus Latvijas Nacionālajai federācijai Kanādā, kuri vēlāk kļuva par Ontārio Provincas arhīva fondu sastāvdaļu. Latvijas Nacionālā federācija Kanādā ir "lietussarga organizācija". Tās padomē ir pārstāvēta gandrīz katra nozīmīgākā un aktīvākā Latvijas-Kanādas organizācija valstī.

Katra reģiona vietējo kopienu arhīvu fondos var atrasties sadaļas valsts un vietējo iedzīvotāju grupām, tajā skaitā dažādu konfesiju baznīcu, draudžu, palīdzības biedrību, mantojuma organizāciju, studentu klubu, korporāciju, kuru un teātra entuziastu materiāli.

Katra no grupām var veidot nelielas arhīva materiālu kolekcijas, kurās ir statūti, laikrakstu izgriezumi, pat audio un video materiāli. Kolekcijas ir nelielas, bet kopā tās veido lielu mozaīku un ir tās sastāvdaļas.

Tomēr sabiedrība noveco, un novecojot sāk novērtēt savu vēsturi. Atskatoties pagātnē, pārņem ne tikai patiesa pabeigtības sajūta, bet arī vēlme saglabāt pagātni nākošajām paaudzēm.

Jaunās tehnoloģijas var palīdzēt saglabāt materiālus un nodrošināt piekļuvi tiem. Tomēr tās var gan kalpot kopienas plašā atmiņu materiāla saglabāšanai, gan arī kaitēt tai.

Mazākām tradicionālajām un plašsaziņas līdzekļu arhīvu kolekcijām draud izzušana tā iemesla dēļ, ka sāk pietrūkt telpas to glabāšanai kopienas ēku pagrabos un koridoros. Reizēm dokumenti pārsteidzīgi tiek novērtēti kā nenozīmīgi. Otra – par iznīcināšanu labāka – pieeja ir atdot materiālus pirmajam “ņēmējam”. Trešā pieeja, kura kļūs arvien izplatītāka, ir labu nodomu vadīta tehnoloģiju izmantošana, lai digitalizētu materiālus un tādējādi atbrīvotu telpu, bet rodas jautājums - kas notiks ar oriģināliem?

Fakts, ka tiek organizēta konference par baltiešu arhīvu fondiem ārvalstīs, runā pats par sevi. Par šo jautājumu ir jārunā, un ir pēdējais laiks to darīt. Paldies organizatoriem! Darāmā ir ļoti daudz, un pie darba jāķeras nekavējoties. Lai saglabātu jebkuras grupas atmiņas, ir nepieciešamas daudzpusīgas zināšanas. Arhivāriem ir izšķiroša loma šī grūtā uzdevuma veikšanā. Jāizmanto jaunas pieejas, lai risinātu resursu, tehniskos un ētiskos jautājumus. Pašas kopienas pienākums ir identificēt, atlasīt, uzskaitīt un saglabāt savu vēstures materiālu. Arī katram no mums ir ļoti svarīga loma šajā procesā.

Piemēri Baltijas-Kanādas nozīmīgām sociālajām un ar arhīva jautājumiem saistītajām aktivitātēm:

- Lietuvas Muzeja mājas lapa – Kanādas Arhīvs, Mississauga, Ontārio;
- Latvijas-Kanādas dokumenti: kartes, filmas, dokumentu Kanādas provinču un federālajās krātuvēs;
- TV programmas igauņu, latviešu un lietuviešu valodās televīzijā OMNI-TV Toronto.

Kāds būs process?

Ir īstenotas vairākas atsevišķas iniciatīvas, lai atrastu, identificētu un apkopotu baltiešu kopienas arhīvu fondus “ārzemēs”. Tas ir ļoti svarīgs pirmais solis. Šīs iniciatīvas aicinās dažādas organizācijas visā pasaulē izvērtēt situāciju un veikt savu materiālu izvērtēšanu.

Izcelsme

Ir jārunā par nozīmīgo “izcelsmes” principu. Piemēram, Kanāda sniedza salīdzinoši drošu, viesmīlīgu un attīstību veicinošu vidi pēckara Baltijas bēgļiem. Igauni, latvieši un lietuvieši savukārt ir devuši vērtīgu ieguldījumu Kanādas nācijas veidošanā. Baltieši ir nozīmīga un neatņemama Kanādas vēstures daļa. Var teikt arī, ka baltiešu bēgļi saglabāja savas dzimtenes labākās vērtības un ideālus. Ir publicētas grāmatas, attīstījusies etnokulturālā prese, uzņemtas filmas un veidotas radio un televīzijas pārraides. Kanāda ir atbildīga par šo liecību saglabāšanu savā mantojumā. Šis materiāls atspoguļo labāko, kas abās pasaulēs ir bijis, un tā saglabāšanai ir nepieciešams atbalsts.

Salīdzinājumam ar skumjām jāpiemin to Baltijas materiālu liktenis, kuri atrodas Krievijā. No padomju okupācijas fakta nevar izvairīties un to nevar noliegt. Sprotamu, bet ne pilnībā pamatotu iemeslu dēļ arhīvi ir bijuši diezgan kūtri attiecībā uz to materiālu atgriešanu, kuri

patiesībā pieder Igaunijai, Latvijai un Lietuvai. Šajā gadījumā tie ir materiāli, kuru izcelsmes vieta ir Baltijas valstis. Atkal jau jāpiemin "izcelsmes" princips. Absolūti demokrātiskā pasaulē tautām un arhīviem nebūtu problemātiski sadarboties, lai apmainītos ar vērtīgiem materiāliem. Tas vienkārši ir pamatotu piekļuves tiesību jautājums, un, iespējams, tēma nākošajai konferencei.

Resursi

No emocionālā viedokļa ir saprotams, kādēļ jebkura kultūras grupa varētu uzskatīt, ka materiālu nosūtīšana uz dzimteni ir labākais risinājums. Galu galā Baltijas valstis ir brīvas, neatkarīgas, NATO un Eiropas Savienības dalībvalstis, un arī pasaulē viss ir kārtībā. Pastāv uzskats, ka dzimtene ir tā vieta, kur materiāliem no ārvalstīm tiek pievērsta īpaša uzmanība, īpašas rūpes un kur tos pēta globālās baltiešu kopienas interesēs. Tas ir pārāk optimistisks uzskats.

Materiālu kastu nosūtīšanai, neveicot dokumentu atlasu un izpēti, nekonsultējoties ar reģiona arhīvu, kurā kolekcijas izveidotas, un pienācīgā veidā neņemot vērā izcelsmes principu, var būt postošas sekas attiecībā uz vairāk kā pus gadsimta garumā veidoto vēsturisko liecību.

Realitāte jebkura arhīva darbībā jebkurā vietā pasaulē ir tāda, ka, ieplūstot jauniem materiāliem, **ir vajadzīgi papildu resursi**, tehniskās un glabāšanas iespējas un pieredze. Katras iestādes finansējuma iespējas ir vērā ņemams, ja ne primārs faktors.

Ir kāds ļoti spēcīgs arguments Baltijas arhīvu fondu apkopošanai un kārtošanai ārvalstīs, kur tie ir izveidoti. Izmantojot efektīvas datu bāzes un modernās kopēšanas tehnoloģijas, piekļuve materiāliem un to izpēte būtu daudz **rentablāka**.

Vēl viens risinājums resursu jautājumam, kurš arī atvieglotu piekļuvi un izpēti, ir vienota **Baltijas Arhīva** izveidošana, kurš Apvienoto Nāciju Organizācijas pakļautībā īstenotu darbību visā pasaulē. Tas ir ļoti nopietns piedāvājums. Jūs esat pirmie, kuri par to dzird.

Kanādas Bibliotēka un arhīvs

Kanādā arhīva darbu veic vairākos līmeņos: pastāv pašvaldību, provinču, universitāšu un neatkarīgi arhīvi. Pēc nesenās Nacionālās bibliotēkas un Nacionālā arhīva apvienošanās, jaunās federālās iestādes nosaukums ir Kanādas Bibliotēka un arhīvs (*Library and Archives Canada, LAC*), un tās tiesības ir iegūt, saglabāt un padarīt pieejamu Kanādas dokumentēto vēsturi.

Kanādas Bibliotēka un arhīvs ir paplašinājis informatīvu programmu, lai nodrošinātu lielākas sabiedrības daļas piekļuvi tā kolekcijām. Izmantojot inovatīvu mājas lapas dizainu un digitalizāciju, ir nodrošināta arvien plašākas sabiedrības daļa piekļuve fondiem. Kā nesen paziņoja Kanādas bibliotekārs un arhivārs Jans E. Vilons (*Ian E. Wilson*), *LAC* mājas lapas apmeklējumu skaits ir sasniedzis līdz 9 apmeklējumiem sekundē.

Iestāde sadarbojas arī ar organizācijām un veido attiecības ar etnokulturālo kopienu. Kā piemēru var minēt šogad Kanādas Bibliotēkā un arhīvā notikušo 6. Baltijas Filmu festivālu. Cita pazīstama partnerība ir sadarbība ar televīziju, kura veido multikulturālās televīzijas programmas daudzās valodās - *OMNI TV*; tā ir veltījusi *LAC* vairākus raidījumus. *OMNI TV* jau divus gadus *LAC* ziedo igauņu, latviešu un lietuviešu raidījumus.

Uzticēšanās

Ja iestāde lūdz sabiedrības atbalstu, tai ir jāiegūst tās cieņa. Tai ir jāseko līdzi pieprasījumam, jāpamana pārmaiņas, kuras nepieciešams veikt, un godīgi un patiesi jāīsteno politika, kuras mērķis ir kalpot sabiedrībai.

Šobrīd, kad ir pagājuši 16 gadi, Baltijas arhīvu, bibliotēku un muzeju sistēma strauji attīstās. Ir aizraujoši redzēt, ka jaunā paaudze pārņem vadību un dara to drosmīgi, nosakot jaunas politikas un īstenojot modernas un vienkāršākas darba metodes. Tās jau pašas par sevi palīdz **nodrošināt un demokratizēt piekļuvi materiāliem.**

Tas ir izaicinājums – spert pēdējos drosmīgos soļus, lai ieviestu modernu vadības sistēmu un iznīcinātu arhaiskās padomju struktūras paliekas, kuras diemžēl vēl arvien ir sastopamas pārāk daudzās vietās.

Nobeigums un ieteikumi:

1. Igaunu, latviešu un lietuviešu arhīvu fondos Kanādā ir bagātīga vēsturiski vērtīga materiālu kolekcija.
2. Pastāv dabiska saikne ar valstīm, kuras Kanādas baltieši atstāja kā bēgļi. Kā viena no daudzajām šo bēgļu patvēruma valstīm, Kanāda ir ieinteresēta dokumentēt un saglabāt šo vērtīgo vēstures materiālu.
3. Baltiešu arhīvu fondi visā pasaulē ir jāapkopo, jāsakārto, jāsaglabā un jāpadara pieejami, ievērojot ziedotāju tiesības un ierobežojumus.
4. Kas attiecas uz izcelsmes principu, materiālu oriģināli ir jāglabā to izcelsmes valstī vai reģionā.
5. Izmantojot modernas kopēšanas un izplatīšanas tehnoloģijas, bagātīgie Baltijas arhīvu fondi ārvalstīs ir viegli pieejami.
6. Visām trīs Baltijas kopienām ir jāstrādā kopā un jāizmanto vienota pieeja arhīvu darbā.
7. Ir jāizveido vienota un centralizēta iestāde Baltijas arhīvu fondu vākšanai no visas pasaules. Šī iestāde jāveido Apvienoto Nāciju Organizācijas paspārnē.
8. Jāpārskata dažādu bibliotēku, arhīvu un muzeju struktūra Baltijas valstīs un ārvalstīs. Šāda izvērtēšana un nepieciešamo izmaiņu veikšana uzlabos sabiedrības ticību esošajām iestādēm.
9. Nekavējoties jāuzsāk jaunas arhivāru paaudzes apmācība. Viņiem ir jāapgūst modernas vadības metodes un jaunās tehnoloģijas.
10. Jaunajai arhivāru paaudzei būs padziļinātas zināšanas par Baltijas valstu vēsturi. Viņi vēlēšies skaidrot materiālus un dalīties tajos. Viņi spēs saistīt Igaunijas, Latvijas un Lietuvas vēsturi ar pasaules vēsturi un sniegt informāciju par kopienas pieredzi citās tās mītnes zemēs, piemēram, Kanādā.